

УДК 37(091)(477)-51Ващенко: 37.035:172.15

Головчук Світлана Юріївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

peremagaj@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ТВОРАХ Г. ВАЩЕНКА

Анотація. У статті розглядаються філософсько-педагогічні засади патріотичного виховання у творах Г. Ващенко; на основі цілісного ретроспективного аналізу психолого-педагогічної спадщини і діяльності Г. Ващенко узагальнено його ідеї про патріотичне виховання українців як мету національної педагогіки, що розглядалася ним у поєднанні здобутків європейської філософсько-педагогічної думки із надбаннями української народної педагогіки.

Ключові слова: патріотизм; національне виховання; духовність.

Актуальність дослідження. Зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, глобальна інформатизація, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається і здатна конкурувати з іншими країнами світу. Цивілізаційні зміни, що відбуваються нині, стосуються і системи освіти, а тому перед нашою державою постало надзвичайно важливе завдання – привести систему освіти у відповідність до сучасних потреб суспільства, зумовлених цивілізаційними трансформаціями у контексті чого необхідно й «мінімізувати асиметрію між матеріальністю і духовністю, культивувати у кожній особистості піднесену думку та дух відповідно до національних традицій і переконань» [11, 158 – 159]. У контексті досліджень шляхів розбудови національної освіти важливого значення набуває вивчення спадщини видатного українського педагога, людини складної долі Григорія Григоровича Ващенко (1878 – 1967). Його формування як національно свідомої особистості розпочалося наприкінці XIX ст., тобто припало на той період, який академік О. Сухомлинська називає значущим для розвитку національної педагогічної думки в Україні, бо саме у цей час викристалізовувалася національна ідея та визначалася

окремішність національної ментальності, активізувався розвій української культури як окремого, специфічного культурно-духовного утворення. Тому й постає доцільність дослідження спадщини та діяльності педагогів означеного періоду як представників важливого етапу розвитку національної педагогічної думки, коли були проголошені такі ціннісні засади майбутньої вільної української школи як українська мова, історія і традиції етносу, православні релігійно-етичні постулати. Довгий час, аж до 1993 р., ім'я Г. Ващенко було серед замовчуваних українських педагогів, бо його ідеї мали чітке національне спрямування, не відповідали радянській ідеології, однак нині вони мають бути включені до сучасного наукового обігу.

Історіографічний пошук показав, що творча спадщина і громадсько-педагогічна діяльність Г. Ващенко почали привертати увагу українських науковців лише з 90-х років XX ст., коли зникли ідеологічні перепони і стало можливим вивчати внесок діячів, яких несправедливо у радянські часи зарахували до так званих буржуазних націоналістів. Одним з перших постать педагога у науковий обіг увів громадсько-політичний діяч української діаспори з Бельгії О. Коваль (1993). Згодом до статті і надбань педагога звернулися сучасні українські науковці Г. Бугайцева, А. Бойко, Г. Васянович, О. Вишневський, О. Гентош, В. Герасименко, Н. Дічек, І. Зайченко, Е. Лузік, Є. Коваленко, А. Марушкевич, В. Огнев'юк, А. Погрібний, Г. Сазоненко, С. Сворака, М. Стельмахович, Н. Терентьєва.

Метою статті є аналіз філософсько-педагогічних засад патріотичного виховання у творах Г. Ващенко.

Виклад основного матеріалу. Окреслюючи проблему філософських засад педагогічної концепції Г. Ващенко, варто брати до уваги суспільно-філософський контекст, у якому формувалися погляди вченого, насамперед кризовий характер у світоглядних орієнтаціях кінця XIX – початку XX ст. Маємо на увазі духовно-екзистенційну кризу у гуманітарному житті європейського співтовариства, яка, з одного боку, спонукала мислителів, суспільно-громадських діячів, загалом інтелектуальну еліту шукати нові шляхи духовного зростання, а з іншого – вмотивовувала заглибленість в етнічну праприроду людей, орієнтацію на вічні

цінності у вигляді релігійного світосприймання і національних вартостей. Вихований у релігійному світосприйнятті і благоговенні перед Богом, Г. Ващенко, оцінюючи стан релігійного життя в умовах духовної кризи початку XX ст. писав, що священники, пастирі душ людських «замість того, щоб виховувати свою паству у дусі любові й милосердя, високого ідеалізму, дбали, насамперед, про матеріальні блага, виявляючи в боротьбі за них егоїзм, а іноді й велику жорстокість» [7, 292]. На основі вивчення життєдіяльності і творів педагога можна зробити припущення: він усвідомлював слабкі сторони релігійного світогляду, однак не бачив їм достойної альтернативи у наукових або атеїстичних доктринах, особливо тих, що спиралися на матеріалізм. Водночас Г. Ващенко розумів, що релігійні переконання мусять бути доповнені суголосними філософськими конструктами, серед яких він однозначно обрав ідеалізм.

У пошуку надійного ідейного ґрунту для виховної справи, Григорій Григорович надавав великого значення класичній філософії, розглядаючи її як «царину наук». У радянський час загальною перепоною використання та поступу філософії освіти, за усвідомленням Г. Ващенка, була відсутність соборної української держави та її, так звана, «державність» у складі СРСР [6, 362]. Як пише сучасний дослідник В. Довбня, геополітична й економічна ситуація 20–60-х років XX ст. не давали змоги реалізувати українську за духом освіту [9, 198].

Оскільки в умовах радянського ладу розбудувати національно орієнтовану за змістом освітню галузь в Україні не було можливості, бо це суперечило головному постулату пануючої комуністичної ідеології – інтернаціональному, позаетнічному у конкретних проявах буття людей, єднанню, Г. Ващенко лише в обставинах еміграції сформулював ключові, на його думку, концептуальні положення про бажані вектори створення у незалежному майбутньому в Україні школи на національних засадах. До них він відносив такі положення:

– школа мусить бути національною не тільки за мовою викладання, але й за його змістом;

– школа мусить бути єдиною і організованою так, щоб усі громадяни мали право на безкоштовну освіту. За бажанням батьків може бути введене викладання релігії [5, 151].

«Філософськими підвалинами», які мали слугувати орієнтирами в розвитку освіти, Г. Ващенко проголошував «ідеологію, бо всі галузі духовної культури народів, як релігія, наука, мистецтво, а навіть матеріальна культура, залежать від неї» [там само, 169]. У його розумінні, що випливає з тексту праці «Проект освіти в самостійній Україні», ідеологія постає як ідеологія українського державотворення.

Сучасний дослідник спадщини Григорія Григоровича професор А.Бойко стверджує, що передусім актуальними і важливими для нас, нащадків, є його погляди на виховання як на національно-соціальний феномен. Г. Ващенко, зазначає вчена, переконливо показав, що виховання «взагалі» не існує, воно має національний характер і конкретно-історичну зумовленість, покликане формувати світогляд і ціннісні орієнтації у найповнішій єдності та відповідності до національних традицій, психічних і природних властивостей українців [8, 439].

Висвітливо філософсько-світоглядне підґрунтя педагогічної спадщини Г. Ващенка, що допоможе досягнути її основи розробленої ним концепції патріотичного виховання. Філософська база творів педагога поєднувала, або у ній перепліталися, науковий складник, тобто визнання ролі матеріального начала у житті людини, усвідомлення важливості наукових знань з релігійним. Відповідно до другого складника, який, на наш погляд, переважає, Григорій Григорович неодноразово називав себе, по-перше, ідеалістом і поділяв багато міркувань філософів-ідеалістів, а, по-друге, беззастережно сповідував християнські релігійні переконання.

Вивчаючи спадщину Г. Ващенка, встановили, що на формування його наукового світогляду справили вплив ідеї давньогрецьких мислителів – Сократа, Платона, Аристотеля. Оцінюючи їх вчення, педагог центральне місце між ними віддавав Платону, учню Сократа й учителю Аристотеля. Платон був творцем вчення про тріаду – «єдине», «розум», «душа», а також про «ідеї», як про першооснову тріади. В основі теорії пізнання Платона лежить любов до ідеї, звідки пояснюється

перехід від тілесної любові до любові в сфері душевній, а від неї – до сфери чистих ідей [10, 368]. Ми свідомо стисло окреслюємо досягнення давньогрецького мислителя, бо його міркування у модернізованому вигляді відлунюються й у творах Г. Ващенка. Поділяючи населення держави на три групи: філософи-правителі, воїни-захисники і «безбарвне населення», Платон виклав систему поглядів на суть, завдання, зміст, організацію і методику виховання дітей двох перших груп населення. В ідеальній державі, на думку Платона, молоді люди, які досягли 20-ти років, стають воїнами, і лише ті, що виявили здібності, продовжуючи навчання до 30-ти років, можуть брати участь в управлінні державою. Філософ також першим висловив думку прозумовленість спадковістю здібностей людини до певних видів діяльності [там само, 368].

Вчення Платона мало великий вплив на розвиток європейської філософської думки. З цього приводу Григорій Григорович писав: «У своїй особі він (Платон – прим. С. Г.) відбив кращі риси грецького народу, і насамперед – могутній літ творчої думки і високий естетизм. Титанічним летом думки й фантазії він піднісся над дійсністю і споглядає її в світлі Абсолютного Добра і Краси» [3, 36]. Краса за Платоном нерозривно зв'язана з етикою. На підтвердження чого Г. Ващенко, як приклад, наводить думки Платона про те, що тільки споглядання вічної краси дає сенс нашому життю [2, 58]. На думку Г. Ващенка, філософська система Платона вражає своєю гармонійністю і цілісністю, «у ній органічно сполучені вчення про Буття, пізнання, мораль, політику» [3, 36].

Досліджуючи європейський педагогічний досвід, Г. Ващенко виявив певну суголосність думок Й. Песталоцці про виховання з педагогічними поглядами Й. Гербарта, котрий розвинув ідею виховуючого навчання, виходячи з того, що «подаючи дітям у процесі навчання ті чи інші знання, збагачуючи їхню свідомість тими чи іншими уявленнями, ми разом з тим впливаємо певним способом на формування їх вдачі. Знання високовартісні спричиняються до високовартісної, моральної вдачі; навпаки, уявлення аморальні створюють і аморальну вдачу» [4, 115].

Григорій Григорович поділяв міркування Й. Гербарта про необхідність поєднання розумової діяльності і дисципліни, що виховує волю людини, яка «характеризує прагнення до мети, немислима без розуму, бо без нього вона губить суто людський характер і перетворюється на сліпий інстинкт. Істина полягає в тому, що психіка людини надзвичайно складна і багатогранна. Для виховання повноцінної людини треба враховувати всі ці грані й не забувати єдності людської особистості» [там само, 117].

Висновок. Таким чином, спираючись на ідеї філософів і педагогів Г. Ващенко сформулював європейськи - орієнтовану виховну концепцію патріотизму, що базувалася на вимозі формування світогляду, подібно до християнського антропологізму, на вимозі виховання загальнокультурного, інтелектуального й естетичного типу особистості, яка буде запорукою і основою успішного розвитку держави. Ми вважаємо, що таким чином він обґрунтував модель державницького патріотизму.

Г. Ващенко розробив виховну концепцію, в якій поєднав здобутки європейської філософсько-педагогічної думки із надбанням української народної педагогіки і українських мислителів. Завдяки цьому, у стислому вигляді, ключовими виховними орієнтирами він обрав релігійно-духовне начало (Бог) і патріотизм (Україна) як інтегрований вияв суті образу українця, якого педагог тлумачив «ідеалом нації, що відбивається у педагогічних системах, звичаях народу, його пісні, творах педагогів, твориться віками і по традиції переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і удосконалюють» [1, 101].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава : Полтав. вісн., 1994. – 190 с. – (Твори ; т. 1).
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : [підруч. для педагогів] / Григорій Ващенко. – [К. : Вид. т-во „Школяр”, 1999]. – 385 с. – (Твори ; т. 3).
3. Ващенко Г. Нотатки про естетику : (Платон про красу) / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2003. – [Т. 5] : Хвороби в галузі національної пам’яті. – С. 36–39.
4. Ващенко Г. Основні засади розумового виховання української молоді / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2000. – [Т. 4] : Праці з педагогіки та психології. – С. 115–140.

5. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко // Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма „Відродження”, 1997. – С. 142–179.
6. Ващенко Г. Психологія в СССР / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2000. – [Т. 4] : Праці з педагогіки та психології. – С. 362–376.
7. Ващенко Г. Християнство і майбутнє людства : слово від Братства св. Покрови / Григорій Ващенко // [Твори] / Григорій Ващенко. – К., 2003. – [Т. 5] : Хвороби в галузі національної пам'яті. – С. 270–295.
8. Григорій Григорович Ващенко (1878–1967) // Персоналії в історії національної педагогіки : 22 виданих українських педагоги : підручник / під заг. ред. А. М. Бойко. – К., 2004. – С. 426–459.
9. Довбня В. Християнська філософія доби патристики як джерело філософсько-освітніх поглядів Г. Ващенка / В. Довбня // Філософія освіти. – 2008. – № 1/2. – С. 192–203.
10. Коваленко Є. Платон / Є. Коваленко // Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. – К., 2001. – С. 368.
11. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. / В. Г. Кремень. – К., 2005. – С. 158–159.

Рецензент

Паламарчук Л.Б. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014

ФИЛОСОФСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Г. ВАЩЕНКО

Головчук Светлана Юрьевна

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры теории и истории педагогики

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев

peremagaj@ukr.net

Аннотация. В статье рассматриваются философско-педагогические основы патриотического воспитания в произведениях Г. Ващенко; на основе целостного ретроспективного анализа психолого-педагогического наследия и деятельности Г. Ващенко обобщенно его идеи о патриотическом воспитании украинском как цель национальной педагогики, рассматривалась им в сочетании достижений европейской философско-педагогической мысли с достижениями украинской народной педагогики.

Ключевые слова: патриотизм; национальное воспитание; духовность.

PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL BASES OF PATRIOTIC EDUCATION IN THE WORKS OF G.VASHCHENKO

Svitlana Y. Holovchuk

Ph.D.in pedagogics, department of Theory and History of Pedagogy

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

peremagaj@ukr.net

Abstract. The article deals with the philosophical and pedagogical foundations of patriotic education in the works of G. Vashenko; based on a holistic retrospective analysis of psycho-pedagogical Heritage and Activities G. Vashenko generalized his ideas about the Ukrainian patriotic education as a goal of national pedagogy, considered them combined achievements of European philosophical and educational thought with the achievements of Ukrainian folk pedagogy.

Keywords: patriotism; national education; spirituality.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vaščenko H. educational ideal: a textbook. for teachers, educators, youth and parents / H. Vaščenko. – Poltava : Poltav. visn., 1994. – 190 p. – (Tvory ; t. 1). (in Ukrainian)
2. Vaščenko H. Education will and character [textbook. for teachers] Hryhorij Vaščenko. – [K. : Vyd. t-vo „Školjar”, 1999]. – 385 p. – (Tvory ; t. 3). (in Ukrainian)
3. Vaščenko H. Notes on aesthetics: (Plato on beauty) / Hryhorij Vaščenko // [Tvory] / Hryhorij Vaščenko. – K., 2003. – [T. 5] : Chvoroby v haluzi nacionalnoï pam’jati. – P. 36–39. (in Ukrainian)
4. Vaščenko H. Basic principles of mental training Ukrainian Youth // [Tvory] / Hryhorij Vaščenko. – K., 2000. – [T. 4] : Praci z pedahohiky ta psycholohii. – P. 115–140. (in Ukrainian)
5. Vaščenko H. The project of education in independent Ukraine / H. Vaščenko // Vybrani pedahohični tvory / H. Vaščenko. – Drohobyč : Vydavnyča firma „Vidrodžennja”, 1997. – P. 142–179. (in Ukrainian)
6. Vaščenko H. Psychology in the USSR / Hryhorij Vaščenko // [Tvory] / Hryhorij Vaščenko. – K., 2000. – [T. 4] : Praci z pedahohiky ta psycholohii. – P. 362–376. (in Ukrainian)
7. Vaščenko H. Christianity and the future of humanity: the word of St. Intercession / Hryhorij Vaščenko // [Tvory] / Hryhorij Vaščenko. – K., 2003. – [T. 5] : Chvoroby v haluzi nacionalnoï pam’jati. – P. 270–295. (in Ukrainian)
8. Grigory Vashenko (1878-1967) // Personalii v istorii nacionalnoï pedahohiky : 22 vydanykh ukraïnskych pedahohy : pidručnyk / pid zah. red. A. M. Bojko. – K., 2004. – P. 426–459. (in Ukrainian)
9. Dovbnja V. Christian patristic era philosophy as a source of philosophical and educational views Vashchenko H. / V. Dovbnja // Filosofija osvity. – 2008. – # 1/2. – P. 192–203. (in Ukrainian)
10. Kovalenko Je. Platon / Je. Kovalenko // Pedahohičnyj slovnyk / za red. Jarmačenka M. D. – K., 2001. – P. 368. (in Ukrainian)
11. Kremen V. H. Education and Science in Ukraine - innovative aspects. Strategy. Implementation. Results. / V. H. Kremen. – K., 2005. – P. 158–159. (in Ukrainian)